

75
ІВАН ДЕСНЯНСЬКИЙ
I. DESNIANSKY

УКРАЇНСЬКІ ІСТОРИЧНІ
БАЛЯДИ

UKRAINIAN HISTORICAL BALLADS:
MAZEPА, CHARLES XII AND OTHERS

ІВАН ДЕСНЯНСЬКИЙ
I. DESNIANSKY

УКРАЇНСЬКІ ІСТОРИЧНІ БАЛЯДИ

**UKRAINIAN HISTORICAL BALLADS:
MAZEPA, CHARLES XII AND OTHERS**

- I**   **МАЗЕПА (КОЗАК)**
- II**   **КОШОВИЙ ОТАМАН СІРКО**
- III**   **КІНДРАТ БУЛАВІН**
- IV**   **КАРЛО XII-ий**
- V**   **МАЗЕПА (БАЙРОНА)**
(В перекладі Дмитра Загула)

Н А К Л А Д О М   А В Т О Р А

(Авторські права застережені)

ЛОНДОН

1956

Лорд Байрон
1788—1824

Printed by St. Martin's Printers (T.U.),
86a, Lillie Rd., London, S.W.6.

Вельмишановний Добродію!

Щиро дякую за Вашого приязного листа від 2-го ц.м. й особливо за надсилку Ваших книжок. Ваші *Аргонавти* дуже добре й красиво видані й, що дуже рідко, подаються з ріжними малюнками на обкладинках.

Ви мабуть понесли велику грошову пожертву для того, щоб видати цей збірник. Я здоровлю Вас в Вашій мужности й вірі в мистецтво.

Що стосується самих «Баляд», то бачу, що вони в віршах й написані доброю, загальнодоступною, українською мовою без пересичення її ученими чи чужими словами. Сама ідея — прекрасна. Відродити старогрецькі легенди — міти й дати їх в українському освітленні, це чудово (красиво) й дуже, разом з тим, трудно.

Честь Вам і Слава!...

Дуже дякую за підписаний Вами іменний екземпляр, який залишиться в мене на пам'ятку.

Відданий Вам

Професор А.І. Колін.

9. 10. 1955-р.

Генеральний Секретар
Інтернаціонального—П.Е.Н.—Клубу

Високоповажаний Пане Маестро!

Дуже Вам вдячний за Вашого листа й Ваші — Баляди — в Збірках: — *Три Ідилії, Шерех Історії, та Аргонавти.*

За Ваші — Баляди — українське суспільство мусить бути Вам дуже вдячним. Це дуже цінна вкладка в Українську літературу і в першу чергу в літературу для нашої молоді.

Греція є колискою Європейської Культури: без знання її історії, літератури, філософії — ніхто не має права називати себе культурною, освіченою. людиною.

Коли Ви не заперечуєте, я в одному з наступних чисел — *Авангарду* —, який, можливо, вийде в січні 1956 року, вміщу рецензію на Ваші — Баляди —.

З щирою пошаною й подякою до Вас

Професор Українського Вільного
Університету та Богословської Академії.

Г. Ващенко.

Мюнхен, 11.XI.1955.

CRITIC'S OPINION

Your ballads *The Argonauts* and *Troy* and the recent *Kindrat Bulavin* show you as a good ballad-maker. Possibly balladry is the strong point of your talent, as it seems to engage your entire personality. Action is the nucleus of these ballads, and their vividness seems to derive from your command of a vigorous style, which is notable for its succinctness, concrete images, effective use of names, memorable single lines:

Встав на Дону Кіндрат Булавін...
Відозва швидко рознеслась
Від Дону до Бахчисараю...
Понад Дінцем лягає ліс...

and personal touches such as:

В підступній зраді від своїх,
В егоїстичних злих оманах,
Упав Отаман слів моїх
Надхненник мрій могого романа.—

which, together with a lively historical imagination, succeeds in bringing far, unhappy, and heroic things nearer to the reader.

The Argonauts and *Troy* are less concentrated, but the same qualities of style appear here too — rhythmic variety, skill in using rhyme and assonance, and a blunt, concrete language which modernises your 'antique themes'.

The ballad *Кошовий Отаман Сірко* has your usual vigour, and some parts of it are quite stirring. This, for example:

Гуляв Кошовий у порогах.
Дніпро воркотав, як Удай.
Сірко — Отаман — в острогах
Козацтво водив за Дунай.

With friendly greetings

Prof. **W.K. Matthews.**
UNIVERSITY OF LONDON
School of Slavonic
and East European Studies,
London, 20 April 1955.

О П І Н І Я К Р И Т И К А

Ваші балади — *Аргонавти* і *Троя* та щойно написана (балада) *Кіндрат Булавін* — показують Вас, як доброго творця балад. Можливо, що балада є сильним виявом (висловом) Вашого таланту, бо, як виглядає, вона захоплює цілу Вашу істоту.

Дія є ядром цих балад, а їх жвавість виходить з Вашого володіння сильним стилем, який виказується майстерною стислістю, конкретністю образів, ефективним вживанням імен, пам'ятними віршами в рядках, як це:

Встав на Дону Кіндрат Булавін...
Відозва швидко рознеслась
Від Дону до Бахчисараю...
Понад Дінцем лягає ліс...

з особистими відтінками в вияві особи автора, як це:

В підступній зраді від своїх,
В егоїстичних злих оманах,
Упав Отаман слів моїх
Надхненник мрій мого романа.—

Все це, разом з живою історичною уявою, наближає далекі, нещасливі, героїчні події ближче до читача.

Аргонавти і *Троя* є менше сконцентровані (стислі), але тут виявляються ті самі якості стилю, ритмічна різновидність, вправність у вживанні рими й асонансу (співзвучности) й ядерна, конкретна (виразна) мова, що модернізує Ваші античні теми.

Балада — *Кошовий Отаман Сірко* — має Вашу звичайну силу і в деяких місцях зворушлива, як це:

Гуляв Кошовий у порогах.
Дніпро воркотав, як Удай.
Сірко — Отаман — в острогах
Козацтво водив за Дунай.

З приязню до Вас та дружнім побажанням,
Професор Лондонського
Університету
В.К. Матіус.

АВТОРСЬКЕ СЛОВО

Автор протягом п'яти років випустив в Англії кілька збірок своїх творів, більшість яких написано в еміграції, переважно в Англії. В 1951 році вийшла книжечка *Три Ідилії*, в 1952 році *Шерех Історії*, в 1955 році *Аргонавти* і перед початком 1956 року *Українські Історичні Козацькі Баляди*. Всі видані твори, переважно Історичні Баляди, мають одобрення читачів і добру opiniю.

В поданій зараз збірці — *Українські Історичні Козацькі Баляди* — майже у всіх творах виступає постать Гетьмана Мазепи, якого автор трактує, як символ визволення України.

Протягом віків поневолення України вороги спотворювали цей великий символ і склали про Мазепу фальшиві легенди, як це польський шляхтич Пасек.

Лорд Байрон з любов'ю поставився в своїй поемі до Мазепи, як лицаря України; правдиво подав описи українських краєвидів навколо Дніпра, де Мазепа з Карлом XII-им вели приязні розмови в поході.

Але Байрон згадав легенду Пасека про прив'язаного Мазепу до коня при втечі на Україну з Польщі. Деснянський в своїй поемі *Мазепа* (Козак) виправив цю похибку, подавши втечу Мазепи на Запоріжжя зовсім вільно, без прив'язу, в образі безсмертного козака.

Кошовий Отаман Сірко був непримиреним ворогом татар та турків, про що свідчить його — Лист до Турецького Султана — та похід до Криму. Кіндрат Булавін був однимумцем Мазепи та Гордієнка й також чекав Карла на Україну. Але затримка Карла — XII-го в Польщі, в боротьбі з прихильниками Августа, довела до поразки Булавіна, бо Мазепа по доносу Кочубея боявся накликати в Україну московське військо й не пристав до Булавіна, чекаючи наближення Карла. Цим часом сталася поразка Булавіна, яка відкрила москалям тил на Україну.

Невдачі Левенгаупта під Лісним свідчили про втрату допомоги з Польщі для Мазепи й Карла. Все це спричинило поразку під Полтавою, бо до цього Петро заздалегідь вивів з України Мазепине військо.

Автор

ПЕРЕДМОВА

Іван Мазепа, Гетьман України, протягом довгого часу був відданий нещасливій долі. В своєму житті Мазепа був висококультурним патріотом. Він був опікуном мистецтва й його щира жертвенність для мистецтва й Церкви була незрівняною в кінці сімнадцятого й початку вісімнадцятого століття. Мазепа був провідником Українського народу в його кінцевому намаганні здобути свободу спід нестерпного ярма Петра I-го й Москви. Після фатального дня Полтави в 1709-ім році, Мазепа вивів свого союзника й приятеля Карла XII-го в безпеку до Туреччини. Там, декілька місяців пізніше, Мазепа помер в своїй зрілій старості: лише один Гетьман України (після Богдана Хмельницького), який помер уволений своїм титулом, а не як Московський в'язень, хоча він і був на вигнанні. Впродовж половини півстоліття його приятель і наступник Орлик тримав високо прапор вільної України в різних Європейських королівських дворах і був зустрінутий найбільше гостинно в Франції і Швеції з належними йому почестями.

Але сьогодні Мазепа, хоч незабутий, не є правдиво оцінений. В цьому є дві причини.

Ще за його життя на підставі ревнощів польський шляхтич, його особистий ворог, розповідав романтичні оповідання, як Мазепа, через свій молодечий нерозсудливий вчинок в коханні, був прив'язаний до дикого коня, що його завіз на Україну. Жоден поважний історик тепер не оцінює цієї вигадки поважно, але це оповідання було висловлено з такими яскравими, фальшивими деталями, що розчулило уяву Байрона й Віктора Гюґо й залишило нестертий слід в понятті модерного світу.

З другого боку союз Мазепи з Карлом XII-им, Королем Шведським, так перелякав і роздратував Петра I-го, що він наказав Російській Православній Церкві винести анатему Мазепі й очорнювати його найбільш зненавидженим ненависником часу. З того часу російські автори не припиняли свого обвинувачення Гетьмана і такі письменники, як Пушкін, підтримували до нього зневажливість.

Таке насвітлення кар'єри Мазепи не припинилось й по упадкові царизму. Сьогодні Мазепа ще залишається під такою забороною в Советів і в своїй пропаганді його сполучають з провідником Української боротьби за незалежність, після 1917-го року, Симоном Петлюрою. Так оба народи, що боролися за Українське тіло, вбачали в Мазепі об'єкт зневаги й нападу й очорнили його за кордоном для поколінь.

Український народ зовсім не прийняв жодного з цих поглядів про свого Великого Гетьмана. Українці пам'ятають Мазепу як патріотичного провідника, навіть при всіх невдачах, що траплялися з ним.

Цього Мазепу змальовує Деснянський в своїх поемах. Про нього він написав захоплюючі оповідання. Його Поеми повинні принести кожному українцеві й кожному приятелеві вільної України відновлений зміст духу й значіння патріотизму й свободи.

Кларенсе А. Маннінг
Професор Славістики
Колумбійського Університету

Нью-Йорк, 1955 р.

М А З Е П А

1675

Баляда

КОЗАК

I

В степу козак, в кривавих ранах,
На Запоріжжя біг конем.
Від пана утікав тирана.
Наш Край палав тоді вогнем.

Палав із вечора дорана,
Вніч було видно, ніби днем.
Земля зчорніла, мов з'орана.
В пожарах все згоріло з пнем.

Палала Вкраїна шалено.
Та не корилася панам.
В огні, до тла уся спалена,
Кривавилась терпким вином.

Далась взнаки лиха пора нам.
Козак поранений стогнав.
Одним лиш крукам та воронам
Степ вільну пісню затинав.

Москва з Польщею у незгоді
На Україну йшла в постій.
То ж мій козак, щоб жить в свободі,
Втікав у степ вночі пустий.

Козацький кінь в лихому ході
Ніс козака багато миль
І раптом впав, козак насподі,
І смерті будь за кілька хвиль.

Де мурава густа й отава,
Де вільно виростати їй,
Вмирав козак в високих травах.
Життя скорив недолі злій.

Козацька тирса, як та лава,
Хилилася до його вій.
Козак не знав, що його слава
Зросте у силі волевій.

Козак вмирав в глухій долині.
Ніхто не чув предсмертних слів.
Одна лиш пташка на калині
Над ним вела журливий спів.

При цій лихій в степу годині,
Мертвілий вже багато днів
Лежав з конем під небом синім,
Води не пив і зголоднів.

В біг запоріжці гнали коні.
Вмираючий з лица німів,
З життям прощавсь у смертнім стоні,
Життя плекав і безумів.

Спинились коні в перегоні,
Де воронець в степу розцвів,
І юнака, що впав в розгоні,
Один козак в життя привів.

Розбуркали козака вповні
І стерли рани від крові
Три запоріжці, йшовши в ловні,
Й козак прокинувся на траві.

Багато був він в сні притомнім,
Вітав в просторі коловім,
Де сила зір у небі повнім
В його роїлась голові.

Козак у смерті був в полоні,
Там де істоти зичливі,
Німі й безгласні у персоні,
Згубили сили речеві.

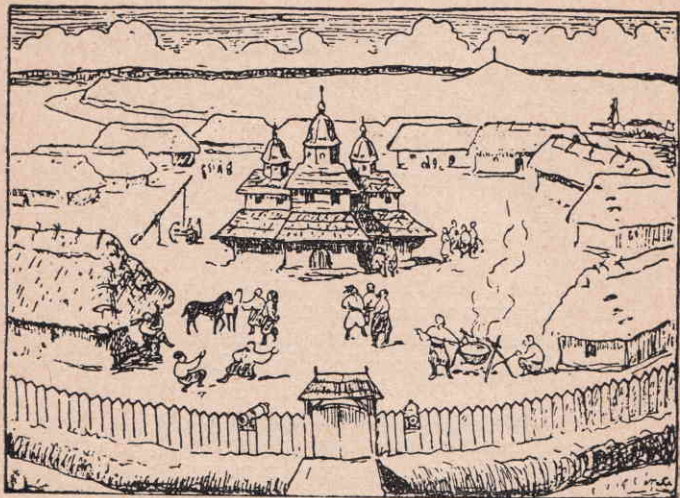
І там з вітрами у циклоні
Пірнув в планети світові
Й скотився зіркою на лоні
Вночі в простори степові.

Прокинувшись, козак не скоро
З похідними устав до ніг.
Його звели, всадили з горем
І затрубили знов у ріг.

В степному дикому просторі,
Татарин де ступав в порі,
Козак відважний по натурі
Понісся, не спитав доріг.

Кінь, віднятий колись в татарів,
Коли козак степи стеріг,
Здичавілий в степній отарі,
В негоді козака беріг.

Татарський кінь не раз в опарі
Кидався вскачі через рів.
Убрід із козаком упарі
Не раз Дніпро він перебрів.

II

На Запоріжжі в церкві збори.
Навколо козаків спритних,
Що вразі принеслися з хорим,
Тут раптом весь майдан притих.

Піднесли хоругви табори.
Козак вклонивсь до чатових.
Кошовий дав йому убори
І кілька на розплід злотих.

Звилися ввир церковні хори.
Козацький піп в речитатив
Читав молитву й спів гуторив,
А потім козака вгостив —

Горілкою й дав ім'я вторе,
Мазепою же охрестив.
Сам Біг життя нове сотворе.
Піп козакові гріх простив.

Ударився Дніпро об гори
І хвилі почали густі.
Мазепа з кошовим у море
Пустився на човнах пливти.

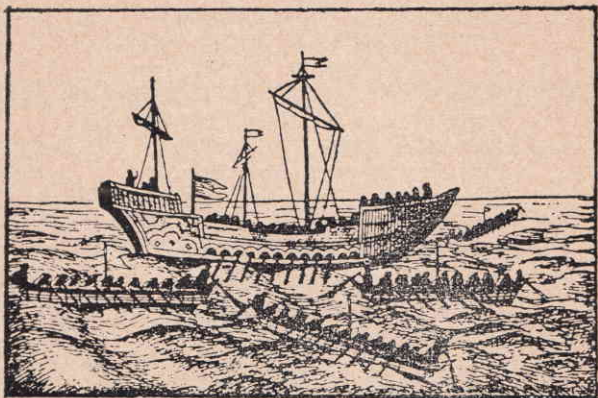
Здрігнулися в Криму татари.
В степу і слід від них простиг.
Йшли запоріжці до Скутари,
Їх в море Отаман пустив.

Злякались турки й яничари
Й почали паруси п'ясти.
Зіпнулись хвилі й засичали
І стали бусурмен трясти.

Втікали турки у причали
Й кидали у ясир взятих.
В галерах бранці закричали
До визволенців до святих.

Загув Дніпро в предвічнім стоні,
Завив, заплакав, заревів.
Заграли хвилі в семитоні
Пісні, що їх козак повів.

Запіли хвилі у затоні
Пісні, що склалися в умі,
Пісні, що чули від Плутоній,
Пісні, що слалися самі.

III

Турецькі дорогі убори
І шабля для ідей святих
Мазепу прихилили скоро
До Дорошенка до чатих.

Відважний у часи відпори,
В час наглих диких орд степних,
Мазепа становився пораз
Знахідним у часах скрутних.

В степному дикому просторі,
За Бугом, мов орел-степник,
Серед могил, свідків історій,
Мазепа з Дорошенком зник.

Мазепа знову в Дикім Полі,
Як Дорошенковий спільник,
Листи склада в татарськiм колі,
Щоб працював в степу рільник.

Скакав козак у Крим з завданням
Від Дорошенка при зірках.
Була глуха дорога дальня,
Остерігавсь козак зрідка.

Підбився кінь його в світання.
Козак спинився в байраках.
Заснув під тернами в снідання.
Сірко настиг його в кроках.

Козак моливсь, прохав братання.
Але лихий його спіткав
І москалям віддав в скитання,
Хотьби цим милість ізискав?!

З ним приятна прийшла в заслання
Сліпа Фортуна в мить, швидка.
Не відступаючи в зізнаннях,
Сказала, що прийшла в свідках.

Козак діставсь Москві у здобич
В час чатувань в степу нічних.
Так вмер би лицар без жалоби,
Без привітань в Краю бучних.

Без привітань і без шаноби,
Десь на засланнях марудних,
В далекій чужині пригноб би,
В смертельних застінках нудних.

Мазепу морок ізборов би
В снігах чужини нелюдних.
Умер би лицар й знесли гроб би
Без пальб гарматних салютних.

Без пальби не почув Дніпро би,
Пташок би не спитав льотних:
«Де дівся лицар, що в діброви,
Колись приходив щовесни?!»

Умер би лицар десь без слов би,
Не знаючи ідей зрадних.
Заснув в заметах мертвим сном би,
Думок надхненник провідних.

Похоронили б без подоби.
В глухе б безлюддя звів візник.
Ніхто б не склав на гріб оздоби,
Ніхто б не знав козак де зник?!

Мазепа схнув в Москві, мов лович
І серцем скляв від дум сумних.
Та Гетьман, зичний Самойлович,
Від мурів відвернув страшних.

Фортуна з ним ходила побіч
Із міркувань якихсь зичних
Й зробила козакові поміч,
Зайшовши до дверей бічних.

Мазепа був у тиску сноби
Під час річей Москви судних.
Гірка сльоза стекла від зноби
З синіх очей його сумних.

Мазепа в смуті захолов би,
Без пасторських річей страдних,
Коли б Фортуна серця — злоби
Не відвернула від вратних.

Фортуна на шляху широкім.
Ловіть її, ловіть, ловіть...
Вона лиш раз за кілька років
Навколо нас проходить мить.

Давно, сліпа, віки йде спокін,
Щоб поруч лише походить.
Обернеться і зробить поклін
І знову піде десь блудить.

Лінеп — Рамшайд, Німеччина 1945—46 р.

КОШОВИЙ ОТАМАН СІРКО

1672—1680

(Сірко, Запорізький Отаман, відважний Лицар Козацький, оспіваний в Козацьких (кобзарських) Думах, походив родом із Слобідської України, (з Харківщини), з міста Мерефи.)

КОШОВИЙ ОТАМАН — СІРКО —

(1674—1675)

ПОЕМА

Баляда

ВСТУП

«Січ Мати, Козацька Покрова,—
Умерти Козацтву — не дай!
Щоб сила, Стихія Дніпрова,
Жила з Козаками — подай!» —

Гуляв Кошовий у порогах.
Дніпро воркотав, як Удай.
Сірко, Отаман, в острогах
Козацтво водив за Дунай.

«Січ Мати! — Співав він в дібровах,—
Я — Син Твій, байрака, спитай!—
Вітаюсь: Будь, Мати, здорова!—
Тебе Син, бурлака, віта!» —

Підноситься хвиля вітрова.
А чайка її лескота.
Дівчина в Краю чорноброва
Почує, нехай, її та!

Л И С Т
Запорізьких Козаків до
ТУРЕЦЬКОГО СУЛТАНА

I

Султан Турецький Запорізьцям
Писав таке своїм пером:
—«Я є Султан Махмед, брат Сонця,
Брат Місяця. Цар над двором

Єгиптянина й Вавилонця.
Намісник Божий над збором —
Єрусалимця й Македонця.
Цар над царями всіх хором.

Державець Царств усіх й займанця
Святого Гробу з тереном.
Надія й втіха мусульманця,
Султан — Махмед із Кораном.

Султан незборений заслонця
Всіх під чужим хто бременом.
Вояк і Лицар і чолонця
Над Боспором цим временом.

Султан є острах й оборонця
Всіх Християнів загалом.
В мені плекайте охоронця
Святих земель й хиліть чолом.

Наказую Вам, як полонцям,
Мені піддатись з знаменом.
Спинить наскоки в землях лонця,
Що під моїм є раменом». —

Сподобалася річ ця хлопцям.
Підливши в каламар чорнил,
Гукнув Кошовий до писомця:
«Султана, щоб весь Кіш чорнив!»—

Натиснувшись до ослінця,
Щось кожен писарю яснив.
Ззаді козак, один мислівця,
Сказав таке, що Кіш, аж нив.

Сірко у позі переконця,
Ізвівши позір свій орлин,
Сміявся так, аж за локонця
Розплився вид його у блин.

Писака був в словах лакомця,
В папері так пливав, як лин.
З Султаном щоб бувать в знакомцях,
Перо все умочав у плин.

«Шайтан, проклятий, Ти Турецький.—
Люципера секретар врат.
Не Лицар — кат Ти кам'янецький.
Проклятого Ти чорта брат.

Броварник Ти ерусалимський.
Тобі уже ніхто не рад.
Татарський сагайдак халимський.
Орди Твоєї досить зрад.

Принадний кухар вавилонський.
Олександрійський козолуп.
Колесник лесний македонський.
Свинар єгипетських халуп.

Товариш чортів Ти задонський.
І Божий дурень і олул.
Не думай, що козак затонський
Тебе не знає, що Ти глул.

Ти, — злодіяка подолянський,
Самого гаспида онук.
Нарід наш вірний, Християнський,
Тобі не піде до спонук.

Твій вражий турок, варіятський,
Негідний взяти нас, як крук.
Землею, блазню азіятський,
Й водою битимемось з рук.

Число, яке є, Ми не знаєм.
А місяць в Небі повз зірок.
Календаря у нас немає,
А рік у книзі під шнурок.

А день у нас, як в Вашім Краї.
Листа кінчаємо у строк.
Цілуй нас ззаді — «ось-де» — скраю.
Ступити треба лише крок». —

II СІЧ

Січ Запорізька з Турком в спорі.
Шукаючи шляхів різних,
Махмед, Султан, гукнув в Боспорі:
«Спинити Козаків грізних!» —

Читав листа і кликав в горі
Аг, Яничарів тих гнівних,
Щоб галери ладнали вскорі,
Щоб стала Січ в покорі в них.

Січ Запорізька в непокорі
Прислала лист вразливий вгнів.
Султан до Аг гукнув в докорі:
«Спалити усю Січ в огні!» —

Йшли яничари у вишколі
На Козаків, братів, в борні.
І впали в боротьбі довколий,
Бо Козакам нема рівні.

Три дні Різдва Святого в чарі
Моливсь Сірко, як водить сан.
А на четвертий три бочари
Вина вижотив козак в осан.

Запила Січ, що аж при чарі
Схопився сам лихий шайтан.
Так Запорізьці, безпечарі,
Гуляли всі безперестан.

Гуляли Козаки не в промах,
Віддавши Різдву-Святу дань.
Співали, мов сичі в дібровах,
Зітхнувши від тяжких ридань.

Вовки завили по дорогах.
«Січ - Мати!» — Гукнув хтось ввїддаль.
«Січ - Мати!» — Відбилось в порогах.
Відбилось й скотилося в даль.

В четверту ніч Різдва, в півночі,
Як місяць чоло золотив,
І поглядом своїм паночим
По куренях зайців водив.—

Як спали Козаки без мочі,
До Січі Хан тут нагодив.
Під позіром якимсь урочим
Один Козак прокинувся здив.

Сірко схопився, мов шалений,
Збудив Козак його учас.
Отаман, Січчю окрилений,
Стрільнув, чуть місяць не погас.

Кіш, Божим чудом оживлений,
Прокинувся в страшний оказ.
Сірко, як змієм ужалений,
Звів булаву й гукнув в наказ.

Бахчисарай

Стрільнула Січ всіма снастями,
Аж в Лузі загули сичі.
Тринадцять тисяч із трястями
Упало яничар в Січі.

Хто в бранці издавався з нестями,
Хто кидався на гола мечів.
До Криму вкрик Орда з страстями
Втікала на гала вночі.

Татари, турки, яничари,
Гули в усій огулиці.
Втікали кримці і бучари,
Попадавши на вулиці.

Згубивши втіч, Аги турчали.
Мурзи, надувши скулиці,
Неначе пси, скигли, мурчали,
Не маючи притулиці.

Змагалась Січ в борні з Ордою.
І похвалялася знести
Селім-Гіреєві покої,
Бахчисарай увесь змести.

І, справді, ночі раз глухої,
Щоб зберегти навек престиж,
На конях Козаки, у зброї,
Через Сіваш пішли брести.

Лякала Січ Орду й Султана
В лицарськiм проводі Сірка.
Сіваш із бродами Шайтана
Січ переходила зірка.

Сірко, як тiнь гінка Титана,
Хочби яка була ріка,
Як ніч приходила лихтарна,
Перепливав навірняка.

Сірко, махнувши булавою,
Навперетин, щоб перейти,
Гукнув: «Хто, хлопці, з головою —
Підбити Хана допомогти?!» —

Пустились Козаки без бою
В Бахчисарай аж, навпрости,
Й столицю облягли юрбою,
До гір лиш Хан устиг втікти.

Ковентри—Лондон, 1951—1952 р.

КІНДРАТ БУЛАВІН

(1705) (1707—1708)

Поема — Баляда

I

В бунтах за Каспієм форти
Побудували, чуть, Башкири.
Біжать з засади, мов хорти,
Лихії коні гонять з шкіри.

Збирає Цар війська туди,
Щоб зиску взяти повні фіри.
До степової йти орди,
Готує він лихі заміри.

Московський Комісар з Уфи
Хапа коней й рекрутів біглих.
Бере податки і штрафи,
У бій стає в навалах смілих.

Цар має досить вже офир:
Татари теж повстати встигли.
І не несуть Царю порфир,
Москва від злоти в люті скигле.

Йдуть на Казань царські полки.
Башкири близько вже підходять.
Татари збилися в валки,
Всі очі від Москви відводять.

Мули горять вогнем палким,
Москви відпекатися годять.
Жінки втікають у балки.
Башкирам зустріч всі лагодять.

Башкирський бунт у млости стих.
Встав на Дону Кіндрат Булавін.
Вбива боярів й німців тих,
Що під орлом Царя двухглавим.

Новочеркаськ й Бахмут успіх.
З Півночі Швед ступа у зламі.
Скликає Цар полки успіх,
Щоби шляхи замкнуть вузлами.

II

Мазепа всюди козаків
Примушений був висувати.
Чи на Татар, чи Калмиків,
Чи Цар Башкирів винуватив.

Скрізь слав Мазепа вояків,
Хоть не хотів їх пильнувати.
До Дону, навіть на шликів,
Цар змушував полки давати.

Козак втікав від царських грат,
В розбоях не служив Петрові.
І від кривавих скрізь утрат
До помсти повставав в нутрові.

Булавін скрізь, як панібрат,
Гуляв з козацтвом по діброві.
Впав Довгорукий, в окурат,
В станиці близько по Хопрові.

Дінці й Булавін у серцях
Кричали: «Помсти над Москвою!»—
Але, зустрівши Максимця,
Отамана, по тяжкім звою,

Пішли на Міус в манівцях.
Булавін, до весни прибою,
Лишивши військо в острівцях,
На Запоріжжя втік з юрбою.

Гуде, вирує, буйно Січ.
«Йти на Москву!» — Кричать вдесьте.
Булавін кличе урозсіч
Панів й боярів бить завзято.

Читає грамоту увіч,
Йй імпонують молодята.
Лиш старики ідуть врозтіч,
Змагає думка розіллята.

III

Старі кричали, що козак
На Січі мусить вгамуватись.
Пішов Булавін на Кодак,
Там мусив зиму зимувати.

Молодики ізнов, однак,
Вхвалили військо вербувати.
Булавін дав весною знак
І Дін став знову вирувати.

Струмки зімкнулися води.
Дніпро і Дін пішов ходою.
Булавін вдався до Орди,
Татари йшли завжди з бідою.

Йшли по Дону скрізь суди.
Кіндрат на Міус кинув зброю.
Дінці збігались, хто куди?!
Всі шикувалися до строю.

Булавін в славі не один:
Із ним Отаман поруч Драний.
У зборі кілька вже годин
Некрасів й Голий з військом, бранний.

Розсипались повстанці вплин.
Ма зброю кожен воїн ратний.
Царські війська убились в клин,
У тяжкий бій, у бій трикратний.

Цар шле на підступи князів.
Загинув Юрій Довгорукий,
З'явився брат, що всіх в'язнів
Колесував, як кат сторукий.

Тут облизня і Цар би з'їв.
З спонук дінці, набравшись муки,
Підняли Курськ, Бахмут, Озів,
Новочеркаськ упав з розпуки.

IV

Булавін рве Царя, як крук.
Шукає Цар кругом поруки
І посила в відновну гру
Війська із другим Довгоруким.

Кіндрат Булавін по Дніпру
Перетинає всюди луки.
Кость Гордієнко, його друг,
Шле Запорізьців скрізь для злуки.

Булавін грамоту післав,
Щоб німців і боярів з Краю
Викурювали всіх дотла,
Як осоружну в лиху зграю.

Відозва швидко рознеслась
Від Дону до Бахчисараю.
Нова лавина потрясла
Знов Дін в потоку водограю.

«Отамани — молодці,
Мандрівники — мислівці.
Люди вільні всіх чинів,
Охотники всіх станів.

Люди, «вори», «розбійники»,
Булавіна всі спільники.
Хто з Військовим Отаманом,
Із Кіндратом іде Паном?!

Хто з Булавіним похідним,
З Отаманом піде гідним:
В полі — погуляти,
Силу — порівняти.

Красно — походити,
Солодко — попити.
По чистому — полю,
Пошукати — волю.

Поїздить — на конях,
У царських — погонях.
Приїздить — до нього,
Булавіна — цього.

Від низів — татарських,
До вершин — Самарських». —

V

Булавін перейшов Дніпро,
Став в урочищі Вороного.
Московський Цар, Лихий Петро,
Ганяє Лицаря спритного.

Цар Гетьмана вмовля хитром
Зловити «ворона» степного.
Полковникам, принаймні трьом,
Іти на «вора» навісного.

Змінився Гетьман із лица,
Бо має в серці щось іншого.
Полтавського шле Левенця,
Полковника, ще й не одного.

І «вора» гонять до Дінця,
До Битюга й Хопра, де в нього
Зростає військо, що в вінцях
Знов носить Лицаря свого.

Десь біля Ямполя, в Краю,
В потугах Драний і Безпалий.
В тім сам Мазепа в розмаю
Кравсь за полк там свій зухвалий.

У Кривих Луках, у бою,
Впав Драний, Отаман бувалий.
Мазепа в лють страшну свою
Охотний полк ганив тривалий.

Там Кожухівський вбаламут
Глушив дінців в лихий навалі.
Ввесь Дін здрігавсь від наглих смут.
Мазепа був в страшнім запалі.

Рій Запорізький втік в Бахмут.
Їх всіх Шидловський змів в кошарі.
Лиш Запорізьців з Голим жмут
Гуляв по Дону у пожарі.

По над Дінцем повився ліс.
Спинились коні в водопої.
Туман підносився із пліс,
З півночі пізньої, глупої.

У небо місяць ледве ліз.
З журбою мрійною, в упої,
Дивився: скільки крові й сліз
Текло Дінцем в кривавім бої?!—

Булавін з біглими з Дінця
Доходить швидко до Черкасів
І тут, убивши Максимця,
Стає Отаманом. З баркасів

Некрасів Дону знов досяг.
Знов Дін не йме царських указів,
Булавін знов підносить стяг
В своїм привільному екстазі.

Розсипався скрізь рух кличем,
Аж до Козлова і Тамбова.
Гуля Булавін із мечем,
Як в казці Королевич Бова.

Черкаськ повивсь сумним плачем.
Бахметів й Довгорукий в змовах
В бою зустрілись з Хахлячем
Й Хахляч згубив все військо в ловах.

Звивавсь в романтиці башлик
Під крик жінок й дітей з сльозами.
В станицях повивався шлик,
Як символ волі і незлами.

Булавін, як козак, мужик,
Плекав лиш умирати в славі.
Йти на Москву вже радивсь в шик,
Та раптом впав в тяжкій облаві.

В своїй вершині перемог
Упав Булавін в дні останні.
Щоб Шведів приспішив був Бог,
Не впав би Лицар у повстанні.

Щоб Зерщик з лицарських вимог
Не збунтував дінців впотайні,
Ще Дін би встав з його підмог
І вислід був би у квитанні.

VI

Курінь Булавіна в хмизок
Кати обклали в дикім крику.
Отаман загубив зв'язок,
Мав згинуть у вогні в поклику.

В відважнім пострілу в висок,
На радість царську превелику,
Впав Лицар, визнаний, в пісок,
Щоб вникнуть мук в царському злику.

Новочеркаськ й Озів здрігавсь
Від помсти лютої по Дону.
Козак при смерті усміхавсь,
Хоть кат лякався його стону.

Ще Дін вставав, ще підіймався.
Вставали діти із затону.
І цей відгук пізніш ще мавсь
Від тихого по Дону стону.

Московський Цар усяк язик
Душив потужними полками.
Але козак не для музик
Тримав шаблюку під руками.

Булавіна козак привик
Носити вільними думками.
Ще Дін повстане, буде гик,
Булавін встане з козаками.

В підступній зраді від своїх,
В егоїстичних злих оманах,
Упав Отаман слів моїх
Надхненник мрій мого романа.

Лишивсь Мазепа в розмаї
Близь Гордієнка Отамана.
Думки рояться у рої
В зустрічах Карла і Гетьмана.

Лондон, 1954 р.

ДОГОВІР КАРЛА-ХІІ-го І ГЕТЬМАНА МАЗЕПИ

1. — Його Королівська Величність зобов'язується обороняти Україну і прилучені до Країни козаків землі й негайно вислати туди задля цього помічні війська, коли вимагатиме того потреба і коли помочі цієї проситимуть Князь і Стани. Війська ці, вступаючи в Країну, будуть під командою Шведських генералів, але підчас операцій на Україні Його Величність довірить керування ними Князеві та Його наступникам, і це триватиме доти, доки Україна потребуватиме того війська, котрому Його Королівська Величність видаватиме платню, а козаки постачатимуть хліб і харчі.

2. — Все, що завоюється з бувшої території Московщини, належатиме на підставі воєнного права тому, хто цим заволодіє, але все те, що, як виявиться, належало колись народові Українському, передається і задержиться при Українським Князівстві.

3. — Князь і Стани України, згідно з правом, яким досі користувалися, будуть захищені і вдержані на всім просторі Князівства і частинах прилучених до нього.

4. — Іван Мазепа, законний Князь України, жодним способом не може бути нарушений у володінні цим Князівством; по Його смерті, яка — треба сподіватися, не наступить ще довго, Стани України захищають вольності згідно з своїми правами та стародавніми законами.

5. — Нічого не зміниться в тому, що досі зазначено що до герба й титулу Князя України. Його Королівська Величність не зможе ніколи присвоїти цей Титул і Герб.

(Із «Виводу прав України»—Гетьмана Орлика.)

ПОЕМА — БАЛЯДА
КАРЛО XII

ВСТУП

Самусь, Палій і Дорошенко —
Москви і Польщі — вороги,
Хоробрі всі, як Конашенко*),
Москві не стали в пороги.

Земля від Буга, пустка травна,
Людей чекала в шереди.
Один лиш Київ уже здавна
Дніпрові славив береги.

Богдан у зладі в Казиміра.
Король прислав йому взнаки —
Гетьманський Титул, щоб в намірах
Не йшли на Польщу козаки.

Богун противився всілями,
А Кривоніс звів крисаки,
Бо повертались з Кисілями
Пани втергот, як гусаки...

*) Конашенко-Сагайдачний.

Іван Виговський.

Ступив Гетьман на іншу стопу,
У бік московської руки.
Виговський в бій до Конотопу
Повів козацтво в відгуки.—

Ні до Москви, ні до Султана,
Щоби не впасти у борги.
Густава Шведського у станах
Козацтво кличе у торги.—

Юрась Хмельницький.

І вже ні Юрій ні Ханенко —
Москви не трапили змести.
В фліртах з Калгою Іваненко*)
В бунтах не справили мети.

У Край, розладнаний підступом,
Мазепа Карла упустив.
Батурин впав, укритий трупом.
Тиранив Цар, лютив і мстив.

*) Калга — Татарський Хан, якого підбив на повстання проти Мазепи Отаман Іваненко з наміром стати Гетьманом.

КАРЛО XII-ий

КАРЛО XII-ий

1708—1709-рік.

Поєма-Баляда

I

Король з Литви в великий труд,
Зробивши кут в своєму гону,
Звернув з Смоленська узакрут
На Україну із розгону.

Відважний Лицар в фазі скрут,
Серед туманів Оріону,
На Україні ждав рекрут*)
В своєму плину Легіону.

Він Лицар той, які не мруть,
Історію складають спомну.
З лицем, що ся, як ізомруд,
В тяжку хвилину невимовну.

Він Лицар той, які беруть
В боях лиш перемогу повну.
На ворога летять на груди
І мають вдачу безумовну.

Бої в стопах його димлять.
Мушкети гаркають уквилі.
Походи ранкові гримлять.
В очах запал у Карла в хвилі.

Король в степи ішов гулять.
Хвилинами летіли милі.
Він був відважний, вмів стрілять.
Скрізь ядра розривались в пілі

Шляхи взапруд Король долав,
Валив корчів й лози засіки.
Серед негод в боях палав,
Перепливав болота й ріки.

Король вночах не спав, галав,
Щоби, як днем, пройти ще стільки.
Березину пройшов, углав —
Розбив усі московські стійки.

II

В Головчині, в затяжний бій,
Король в багні застряв по руки.
В трясь кінь пірнув, як воробій,
Над Карлом повилися круки.

Драбанти кинулись впробій,
Життя поклали взапоруки.
І Карла витягли з обійм
Трясовини, в хисткі спонуки.

Коли б хто все списав в роман,
В яким Король був переплеті,
Як кінь його пірнув в лиман,
Як смерть його чекала в Леті.*)

У плинний дощ Король в туман
Пройшов болота в переметі.
З Царем впав Меншиків в обман,
Репнін і Гольц і Шереметів.

Похибка тяжка, як вина,
На Репніна лягла у сплеті:
Поруч його пройшов звена,
Король відважний в перелеті.

Репніна Цар вже розпина:
Симпатик з ним Король у злеті.
Лиш Меншиків Царя згина
Лишити жовч свою в проглеті.**)

*) Лета — річка потою бік Світу, (в підземнім Царстві).

***) В проглеті — в своєму горлі.

Йшов Швед, болота обминав,
Рятуючись лиш чудесами.
На У к р а ї н у загинав,
Обходячи шляхи лісами.

Цар суетився, як монах.
Йшов Левенгаупт вже верстами.
Через Дніпро пройшов в манах**)
Вночі понтонними мостами.

III

Кидався Швед річками вбрід,
Минав царські війська в обходах.
Серед боліт, де чувся смрід,
Купались коні Шведа в водах.

Мотався Швед й ступав врозвід.
Мінилась й слалася погода.
Йшов Левенгаупт, мов привід.
В шляху лиха лягла пригода.

Став Левенгаупт під Лісними,
Спинивсь в оточенні лихому.
Сам хоче Цар змагатись з ним,
Зловить вовка в лісу глухому.*)

Почався бій трином страшним:
За п'ять годин в бою при тому,
В крові, над лугом запашним,
Одні й другі лягли впритому.

Лишили Шведи тут сиріт,
Але тримались в бою чести.
Один лиш Цар стріляв ізрід,
Мов гладив Шведів проти шерсти.

*) Замкнуть шляхи в путі глухому.

***) Мана — обман, в манах — в обмані.

В утомі Швед лежав усприт,
Царю нема у тому лести.
В безчесті славу він творить,
Не знаючи людської квести.*)

Вночі метелиця і сніг
Зняли страшніш боїв хурделю:
Збивали москаля із ніг,
Цареві в блин звело морделю.

Всприт Швед ізник убіч повз них.
Стихія їм дала простелю.**)
Серед боліт, в шляхах лісних,
Зник Левенгаупт у мотелю.***)

Уприть болотами, уднях,
В лісах обходячи «Атилу»,
Йшов Левенгаупт успритнях,
Прорвавшись під Лісним у тилу.

Цар, Фастман, Боур, Флюк, вступнях,
Стягаючи страшенну силу,
В лісах Пропойських, скрізь по пнях,
Гонили Шведа урозпилу.

Шляхами Швед ішов вдалях.
Вовки кістки тягли розтліні.
Ворони падали на тлях,
Клювали очі темні в пліні.

До Сожі кров текла в полях,
Лягали зерами в долині.
В лісах, в болотах, по ріллях,
Стогнали німичні в хвилині.

*) Не маючи квести, квестії, як беззаконник,
не знаючи толеранції.

***) Стихія Шведам уможливила путь.

***) Мотеля — метелиця, заметіль.

Петро гонивсь, ступав і п'явсь,
А Швед ішов, ішов утрину.
Спинити Шведа Цар поклявсь,
Що проривавсь завжди ухлину.

Йшов Левенгаупт, не спинявсь.
В лісах блукав не одну днину.
По над болотами тинявсь
І зник на Сожі утруднину.

IV

Звивсь млин Гетьманський на ґанах,*)
Повз нього шлях ввесь дуже збито.
Козак із Січі на гонах
Табун коней пригнав ізспритом.

Поз двір Мазепин на валах,
І дім, що садом його звито,
Тягли гармати на волах,
Щоб при зірницях встановити.

На славу Гетьмана, на страх
Москві ненавісній, відкрито,
Ревли гармати на вітрах,
Скажено, жерлами вихрито.

Вітри сичали із нутра.
Не міг звучань звести едитор.
Серед клопіт й страшних утрат
Ступав відважний експедитор.

Розбивши сили навісні,
Пробившись крізь шляхи гусині,
Спинивсь Король, аж на Десні.
І хвилі забурлили сині.

*) Млин на ґанах — на сторчових колонах,
на колодах.

В трудні ті дні компромісні
Змагались сили експансивні.
Мазепа духом помічників
В великім русі прогресивнім.

Уднях Мазепу Карл прийняв.
Мазепа й тут не був в спочині.
Король відважний чин сповняв.
Мазепа в Карла був в сочині.

Зустрівсь Мазепа й не пиняв,
Не каюся в своїм почині.
Щоби Петро більш не спиняв
Думок надхненних у злочині.

Чекали Шведи діл бучних,
Хоть падали драбанти взморі.
Мазепа в чинові у них
Зустрівся з Карлом у гуморі.

Вітав Мазепа зустрічних,
В почоті Карла в своїм зборі,
Вітав союзників зручних
Перед Москвою внепоборі.

Гетьман приймає помічників,
З ним Карло в колі алегорій
Ма Генералів співзвучних,
В міцній традиції суворій.

Чека Країна днів грізних,
Клекоче, як ті хвилі в морі.
Клене Батурин навісних,
Що полонили його вскорі.

Мазепа й Карло є Велик,
Порозумівшись в розговорі,
Вступають в чин святий у лик
Перед військами у таборі.

Не буде Цар тепер двулик,
Дурити Гетьмана впритворі.
В річках, болотах, як кулик,
Козак не мертиме впотворі.

V

Гетьман від царських злих спонук
Читав молитву вже заgrabну.
І був в Царя, ніби без рук,
Чекав на силу збоку пробну.

Зустрівшись з Карлом, в вірний круг,
Привівши силу дуже скромну,
Сказав Мазепа унапруг
Річ в запоруку вірну, кровну:

«Я з чести, Карле, від наруг
Війська привів свої до кону.
Тебе плекаючи, як друг,
Свій Край у жертву дав Дракону.

Тебе я, Карле, підопру.
Мій кінь спішить до перегону.
Світ знає, Лицарів в добру
Не зупинити епігону.—

Ти, Карле, Цезар, а не Брут,
Що має владу всю верховну.
І, падаючи серед рут,
Тримає міць свою духовну.

Сам бачиш: Цар мене, як спрут,
Утяг в війну із Доном змовну.
Козацтво посила взапруд
В тяжку хвилину невимовну.

«Присягу заповім я Сам,
Як перед Богом у провіні.
Перед Тобою — Небесам
Молитимусь за Край свій нині.

До Тебе я листи писав,
Їх пам'ятаю, як понині.
Мій дух з Тобою не вгасав,
Тепер слова мої в споміні.»

Мій кінь не спить, бо на вітрах
Твої вчуває перегони.
Козак у вірі, не за страх,
В Твої вливається загони.

Я чую в Київських горах
Софії й Лаври ніжні дзвони.
Ликують, чую, упорах,
Злотих Церков Святі Амвони». —

«Я в чесну став, Гетьмане, гру, —
Сказав Король для перекону. —
З Тобою, Гетьмане, умру,
Не відступлюся від закону.

Я — Цезар, вправді, а не Брут.
З сумлінням власного резону
Тебе плекаю й не зітру,
Як Сановитую Персону».

«Як Ти, — Я чую увиру
Софію й Лавру із Амвону,
Хочу признатись, у миру
Нема мелодій кращих в дзвону.

Як журавлі ячали: — «Кру!» —
Я слухав їх завжди до скону.
Ловив і слухав на вітру
Пісні журливі з перекону».

«Мазепо, не списать перу
Твою Преславну Україну.
Мене схопив, ніби Перун,
І перекинув в Землю іну.

Як Ти, Мазепо, все беру
В свою спокуту і провину.
Згубив Я війська не впору,
В боях відважних половину».—

VI

Король хоть був в чужих Краях,
Та від оселі до оселі,
Кругом Полтави, у строях,
Тримав бої в страшній ретелі.

Мазепа був завжди в ролях.
Чи то в походах, чи в постелі,
Не відлучавсь від Короля
І спав в степах в глухій пустелі.

Король вночах, біля коня,
Просив Мазепу успочині,
Хоть, часом, стомлений куняв,
Розповідати щось хлопчині.

Король Гетьмана завжди йняв
І читив, як Лицаря, у чині,
Хоть часто в реченнях спиняв,
Бо гонор мав на височині.

Мазепі сон приснивсь всутяг:
Палій прийняв Цареві звіти.
Підняв Козацький вгору стяг
І вислав в Край свої привіти.

Коли б Палій Царя осяг,
(Про це в народі ходять міти)
Пізнав Царя, хоть навскося,
Куди Петро буде стреміти?! —

Вмить білий кінь лихий простягсь,
Кругом Полтави став хропіти.
У три обходи кінь утягсь,
Палій лиш став на ньому пріти.

Десь перед ним Король узявсь.
Палій умлости став в'яліти,
Упав з коня і знову знявсь,
Потім узлости став яріти.

Мазепа звів на Палія
Всні очі стомлені, зомлілі.
Палій підняв вже колія,
Але думки звернули смілі.

Крізь сон ізник десь маніяк.
Звилися вуси лише білі.
Забутись сон не міг ніяк.
Крутились тіні одубілі.

ГЕТЬМАН МАЗЕПА

Лорд Байрон

МАЗЕПА

1818-рік.

(В перекладі Дмитра Загула)

(Уривки)

I

В жахливий день біля Полтави
Від Шведів щастя утекло.
Навкруг порубане криваве
Все військо Карлове лягло.

Військова міць, воєнна слава,
Така ж як ми, її раби, —
Майнула до царя, лукава,
І врятувався мур Москви, —

До того пам'ятного року,
До ще жахливішого дня,
Що на ганьбу й різню жорстоку
Ще більше виставив ім'я,
Ще більше військо дав на злім, —
Одному грім, а блиск усім.

II

Такий від долі жереб впав;
І Карло день і ніч тікав
Через поля, річки, діброви.
В чужих і власних краплях крові.
За нього ж тисячі лягло,
А й слова скарги не було
На честолюбця в день заглади,
Як правда не боїться влади.
А як загинув кінь його,
Убитий кулею на полі,

Гіста дав йому свого
І вмер у російській неволі.
Та й цей скакун звалився з ніг,
Як чвалом кілька миль пробіг.
І в пущі, в темній глушині,
Де навкруги ворожі чати,
Вже розвели свої вогні,
Прийшлося Карлу ночувати.
Чи ж це ті лаври, той вінок
Военної потуги й слави,
Що забирав останній сок
З народів шведської держави?
Мов неживого, під сосну
Поклали Короля до сну.
Тягуча ніч, холодний іней,
Гарячка ран, непевна путь
Йому заснути не дають.—
Затерпло тіло, рани сині...
Та мужньо зносить володар
Від долі посланий удар,—
Бо підкорив нестерпні болі
Своїй твердій і впертій волі...

.....

III

Юрба вождів — яка ж мала! —
За день ще більше поріділа;
Ця ж рештка лицарів була
Хоробра й вірна вже — сиділа,
Німа, понура і сумна,
Круг короля й його коня,
Бо ж у нещасті, наче тинь,
Людини не покине кінь. —
А поруч, в лицарській юрбі,
Де звів дуб гілля дебеле,
Мазепа стомлений собі
З трави тверду постелю стеле.

Гетьман похмурий і старий
І сам, як дуб той віковий.
Та спершу, хоть стомивсь за дня,
Козацький князь обтер коня,
Розгладив гриву, ноги й хвіст,
Розпутав, розгнуздав, обчистив,
Послав йому трави на листу
І тішився, що карий їсть,
А то журився довгий час,
Що змочений скакун не пас
В нічній росі траву-отаву...
Цей кінь терплячий був на славу.

.....

IV

Із цим упоравшись, Гетьман
На землю розіслав жупан,

.....

Аж потім славний ватажок
Добув торбину й баклажок,

.....

І з Карлом і всіма з почоту
Гостинно поділився він
З такою ж гідністю достоту,
Як на бенкеті дворянин.
Король з усмішкою гіркою
Свою мізерну пайку взяв
І, приховавши приступ болю,
Бадьоро, голосно сказав:
«У всіх із нашого гуртка
Відважний дух, тверда рука,
Та хто в цей час маршів, боїв
Балакав менше й більш зробив,
Ніж ти, Мазепо? На землі,
Від Олександрових часів

Такої пари не знайти,
Як твій Буцефалос і ти.
Бо й скитську славу топчеш ти
На ріках і просторах степу».

«О, я прокляв, — сказав Мазепа, —
Ту школу, де я вчивсь їзди.
«Чому ж це так, старий гетьмане?
Чей добра школа ж то була?»
«На жаль, це повість не мала,
А стільки миль ще перед нами
Та сутичок із ворогами,
Що дужчі в десять раз від нас...
Залишим це на кращий час...»

Аж доки за руслом Дніпра
Ми зможем коней попасти.
Вам, Пане, спати вже пора, —
А варту буду я нести». —

«А я б усе таки бажав, —
Відрік король, — щоб ти сказав
Свою історію, а чей
Під цю гутірку голосну
Я відпочину і засну,
Бо сон тепер не йме очей».

«Для цього я вернутись рад
Так років п'ятдесят назад.
Мені двадцятий рік минав...
Ще Казимір королював,
Ян — Казимір... Шість років я
Був пажем в того короля.
Це був король! Учений сам —
Він зовсім був не пара Вам,
Бо й не збирався воювати.
Щоб набувати чужих країн,
А потім знов їх утрачати,
То ж супокійно правив він,

І крім гризні на зборах сойму
Так мирно жив, аж непристойно..
Були йому турботи й там!
Він муз любив і гарних дам.
Дошкулять іноді й вони
Не менш від лютої війни.
Як тільки гнів його минав,
Як книжку, жінку знов міняв.
І впоряджав бенкет на славу,
Що дивував усю Варшаву.
Зглядались діти і старі
На блеск і велич при дворі.
Він звався «польський Соломон»
У всіх поетів, крім одного,
Що втратив віру в пансіон
І склав сатиру був на нього.

.....

V

Красунь-юнак я був тоді...
Тепер, коли вже сімдесятий
Мені минув, не гріх сказати,
Що в дні юнацькі золоті,
Бувало, кожного вельможу,
З мужів, чи хлопців, переможу
У всій привабній марноті.
Я — ж був веселий і стрункий —
І вигляд мій не був такий
Поморщений, як ось тепер; —
То час війни й турботи стер
З обличчя душу, що негодні б
Мене вже й родичі пізнать,
Коли б змогли мое сьогодні
З моїм учора порівнять.
Але ж колишніх рис моїх
Іще раніше я позбувся,

Ані-ж суворий вік торкнувся
Рукою старости до їх.
Літа, як бачте, не вгасили
В мені ні мужности, ні сили,
А то вночі з під цих гілок,
Під чорним небом без зірок
Я б не розказував казок...
Та далі вже... Терези стан —
Він наче й тут передімною,
Біжить до мене під каштан...
Я бачу скрізь її живою,
А все таки я не знайду
Ні барв, ні образів, ні слів,
Щоб змалювати ним оту,
Яку так палко я любив.
В її очах був східній жар —
Сусідство турків та татар
Змішало польську кров... Ті очі
Були чорніш цієї ночі,
.....

VI

Ми бачились... Ми зустрічались...
А я дивився — і зідхав —
Вона й слівцем не обізвалась,
Та відповідь її я мав.
Є тисячі таких знаків —
Ми й описати їх не можем
Рядками зрозумілих слів,
Хоч їх і чув, і бачив кожен —
Вони таємно з серця йдуть,
Хвилюють radoщами груди,
І з обопільного стремління
Росте німе порозуміння,
Що з іскор — проблесків думок —
Вогнистий зв'язує шнурок;

Це несвідоме поєднання —
І ми ніколи, не збагнем,
Як раптом іскорка кохання
Шаленим вибухне вогнем.

.....

А слухала вона мене...
Хіба-ж те серце крижане?
Доволі й цього вже мені!
Хто слухав раз подібну мову,
Послуха знову... Перше «ні»,—
Ще не говорить про відмову.

VII

Кохав я і коханим був...
Та ви ще слабість цю солодку
Не відчували — так я чув...
Ну що ж! То я й скінчу коротку
Свою поему мук і втіх.
Безглуздя ви назвали б їх!
На трон родитись — не для всіх,
Щоб стати вище від природи,
Перемогти себе й народи!
Я князь... чи то я був такий...
Міг кидать тисячами в бій
На певну смерть... А над собою
Я завше тратив силу й волю.
Та доведу вже до кінця...
Кохав я і зазнав кохання.
Хоч і щаслива доля ця,
А все ж кінець її — страждання.

.....

Ми нишком бачились. Це здасться
Для декого потрійним щастям —
Не знаю... Я б життя віддав,
Щоб перед небом і землею
Я міг назвать її моєю...

.....

VII

На світі стільки є очей,
Що люблять стежити ночами
У слід закоханих людей...
Так само це було і з нами.
В таких випадках чорт — і цей,
Хоч трохи, а повівся б чемно.
Боюсь, що я його даремно
Огудив... Може то святець,
Що втративши нудний терпець,
Дав вихід святобливій жовчі...
І нас обох одної ночі
Схопила зграя шпигунів...
Від гніву граф оскаженив.—

.....

Було це саме на світанку,
Поблизу графового замку...
Підмоги з міста я не ждав,
Бо й не гадав дожить до ранку.
Марію-Діву я благав,
І двох, чи трьох святих... а там
Скорився долі... І юрба
Мене у двір поволочила.
Яка Терезина судьба,
Не скажу Вам — не знаю й сам.
Отак нас доля розлучила!
Але ж і лютий був, аж страх,
Прегордий воєвода-граф!
На це він досить мав причин,
Найбільш розлючений був тим,
Що наслідки цього випадку
Могли відбитися в нащадку...
Не менше вражений ще й тим,
Що герб його дістав цю шкоду
В той час, як він був паном роду.

.....

ІХ

— «Коня сюди!» — Коня ввели...
Це справді був шляхетний кінь —
На Україні виріс він.
Прудкі, мов ті думки, були
У нього ноги... Дикий звір,
Мов серна лісових узгір,
Не знав вуздечки, ні стремен,
В неволі був один лиш день;
Він їжив гриву і хропів,
І рвавсь і сіпавсь, мов скажений.
Дарма! Годованця степів
Ведуть спітнілого до мене.
Мене десяток гайдуків
Йому до спини прикрутив
Тугим ремінням — і пустив...
Свисток, батіг... і кінь побіг,
Що так би й водопад не зміг.

Х

Вперед, вперед! Скажений рух,—
Куди — не бачив я нічого...
Від бігу дикого прудкого
У мене в грудях сперло дух...
Помалу никли ночі тіні,
А кінь летів, увесь у піні.
Останній звук із уст людських,
Як я помчав від ворогів,
Був дикий невгамовний сміх
З юрби зухвалих гайдуків,
Що з вітром долетів крізь темінь.
Я рвучко голову підвів —
На кінській шиї тріснув ремінь,
Що горло звязував мені —
Я обернувся на коні
І їм прокляття прохрипів...
Але ж за тупотом копит
Мій крик до них не долетів.

.....

Коли від них лихого дня
Помчав я швидче блиску грому,

На згубу пущений в поля, —
Що прийде день і я вернусь.
З десятком тисяч верхових
І за ганьбу свою помщусь
І дяку графові складу
На тих зухвалих дворових —
За негостинну ту їзду.
Вони пекельний жарт зо мною
Собі заграли того дня,
Як віддали мене на волю
Палкого, дикого коня.

.....

XI

.....

А на шляху ні міст, ні сіл —
Крім степу, дикої країни
У чорнім обводі лісів.
Лиш де-не-де зубчасті стіни
Фортець, збудованих колись
Проти татарської орди.
Безлюдно, скільки не дивись!
За рік проходило сюди.
Турецьке військо. Всюди, де
Ступали спагів тих копита,
Там кров'ю вся земля полита.

XII

Вже ось до лісу ми добрались...
Це був безкрай, дикий праліс
Кремезних вікових дерев,
Що вже не гнув їх вітру рев,
Лиш хмиз обламував з дубів,
З сибірських вибігши степів.

.....

Крізь листя вітром кінь летів,
Лишав далеко за собою

Кущі, дерева і вовків,
Що ззаду гналися юрбою...

.....
Як прагнув я списа, меча!
Коли судилось помирати
В цій вовчій зграї, то хоча
Чимало й їх порозтинати!
Як дуже я раніш бажав,
Щоби ослаб скажений біг,
Тепер тремтів, як лист дрижав,
Що дикий кінь звалиться з ніг.

.....
XIII

.....
Який же ж був мій гнів і страх,
Одчай і холод, голод, жах,
Які ж я мусів мати болі —
Коли то зв'язаний і голий
Кудись у безвісті летів!
Я мав гарячу кров дідів,
Що від образи хвилювалась
І враз на ворога пускалась
Мов люта гадина-змія. —
Не диво, що на хвильку тіло
Під гнітом тих страждань зомліло.
Здавалось, що паду вже я,
Бо захиталася земля.

.....
XIV

Вернулась пам'ять... Де ж це я?
Мені так холодно зробилось
І млосно — в голові крутилось,—
Та з кожним живчиком до мене
Назад верталосся життя.

Почув я плоскіт біля себе,
Вгорі ж мигтіло зірне небо...
Це був не сон: мій дикий кінь.
Перепливав ріку глибоку,
Що розливалася широко
І мчала буйно в далечінь.
Ми пливемо серед потоку,
Де найдикіше рве бистрінь,
І скільки сил — гребе мій кінь,
Щоб досягти другого боку.

XV

В блискучій шерсті й мокрій гриві:
Боками носить дикий кінь,—
По кручі берега стрімкій
Вилазять ноги терпеливі.
Ми вилізли... В тумані ночі
Степи послалися без меж,
Що й краю їм не бачать очі,
Куди не глянь — одне і те ж:
Мов ті провалля в темнім сні —
Степи та балки лиш одні.

.....

XVI

Ми далі йшли — та вже помалу...
Бо вже стомився дикий кінь,
Ступав невпевнено й охляло —
На ньому ж піни пластовінь.

.....

Але для мене — все дарма!
Хоч як приборканий мій кінь,
Та в мене сили вже нема,
А на руках тугий ремінь.

.....

Скажений біг кінчався швидко,
Хоча мети було й не видко.

XVII

Вставало сонце... Біла мла
Здіймалася клубками вгору
І звільна відкривалась зору
Пустеля степова, німа...

.....

Отак чимало ще верстов
Мій кінь натомлений пройшов,
Хоч важко дихав, що здається —
Ще хвилька й серце розірветься.

.....

Чи то лиш вітер з між листків
До мене шелестом донісся?
Ні, ні! То з тупотом з узлісся
Табун коней до нас летів
Чотирьохкутником великим.
Хотів я скинутись — та ні!
Мовчать уста мої німі —
Бо де ж пани цим коням диким?
Їх ціла тисяча, чи тьма —
А вершників на них нема!

.....

Коли мій кінь побачив їх,
То наче збувся він безсилля,
Напружив жили кволих ніг
І почвалав... Ще тільки хвиля —
Він хрипко, глухо заіржав,
Здрігнувся... і на землю впав...

.....

Від ранку до смерку лежав я
Отак прикутий до коня
Й очима сонце провожав я,
Та рахував години дня.

.....

XVIII

Вже сонце сіло... Все ще я
Лежу прив'язаний до трупа
Вже задубілого коня, —
Я вже гадав, що в спільну купу
Змішається наш порох тут...
Туманні очі смерти ждуть. —
.....
Важке, незглибне почуття.
Як я вертався до життя,
То знову наближавсь до смерти...
А потім знов дихання сперте,
Легенька дрож... і забуття...
.....

XIX

Прокинувсь... Де я?... Чи ж оце
Людське схилилося лице
Ласкаво, ніжно надімною?
Невже ж це я лежу в покою?
На ліжку я лежу, чи ні?
Чиї ж це очі неземні
На мене дивляться так мило?
Тут я свої примкнув на хвилю,
Бо сумнівався ще, чи я
Очунав дійсно з забуття.
.....
Побачила дочка козацька
Що очі я відкрив на мить,
І посміхнулась... Я зненацька
Схопився, хтів заговорить,
Але не зміг... Вона ж на рота
Поклала пальчики мені,
Щоб я їй не намагався доти,
Аж сили вернуться мої.
.....

XX

Вона вернулася з батьками —
Що ще сказати? — Я б не хотів —
Надокучати вам згадками,
Як гостював я в козаків.
Вони знайшли мене в долині,
Внесли мов трупа в ближчий дім:
І врятували... А потім
Я став гетьманом в їх країні.
Безумний, що в гніву палкому
Помстивсь так люто на мені,
І в'язня голого із дому
В пустиню вигнав на коні,
Він путь проклав мені до трону..
Хіба ж ту долю нам збагнуть?
Забуть печаль, одчай забудь!
Ще завтра вгледіть Бористен,
Як на його турецьким боці.
Спокійно коні попасем...
Як радо річку стринуть очі,
Якщо до завтра доживем.
Добраніч, друзі!» —
І Гетьман
Під дубом, що розвісив стелю,
Простерся на тверду постелю.
Та вже привичну, — спав він там,
Де тільки ніч його заскочить, —
І сон стулив йому вже очі.
Та Ви дивуєтесь, чому
Король не дякував йому
За повість? Він причину знав:
Король уже з годину спав..

